

dr. Szabó Balázs:

„Hommage à M. Reger” – Gárdonyi Zsolt orgonaműve¹

Gárdonyi Zsolt *Hommage à M. Reger* című orgonaműve – az ezredforduló után született három *Hommage* (*Hommage à J. S. Bach* [2000], *Hommage à F. Liszt* [2001], *Hommage à M. Reger* [2002])² utolsó darabja – az életmű a barokk, a romantikus zene és a jazz hatásáról tanúskodó „emlék”-kompozícióinak sorát gyarapítja.³ Ajánlása Rolf Schönstedtnek, a herfordi Egyházzenei Főiskola akkori igazgatójának szól, ősbemutatójára a 2002-ben Buenos Aires-ben megrendezett Reger-fesztiválon került sor, a dedikáció címzettjének előadásában. A kompozíció keletkezésére nézve meghatározónak bizonyultak a megrendelés és a bemutató körülményei, hiszen a Schönstedt által eleve meghatározott cél (egy Reger előtt tisztelgő orgonadarab megalkotása) már az első zenei ötletek papírra vetése előtt adott volt – az hommage-geisztust nyomatékosító konkrét kapcsolat Gárdonyi zenéje és Max Reger egy bizonyos műve között ugyanakkor csak a kompozíciós munka későbbi stádiumában jött létre.

Az *Hommage à M. Reger* ABA-formában áll, variált reprízzel, világosan elhatárolt formarészekkel: a három nagyobb formai egység határai a 1–12., 13–35. és 36–56. ütemekben húzódnak. Az A és A^v részek zenei anyaga értelemszerűen szoros kapcsolatban van egymással, míg a B rész tematikája új. A visszatérési formát ugyanakkor izgalmasan „írja felül” a körülbelül 4 perces kompozíció egyirányú dinamikai struktúrája, nagy ívben emelkedve a kezdőütemek *pianissimó*jától a záróakkord háromszoros *fortissimó*jáig (több hasonló építkezésű Reger-kompozíciót is felidézve).

Értelmezéséhez a tematikus összefüggések mellett a harmóniai struktúra feltérképezése is döntően fontos – teljes megértése e nélkül aligha lehetséges, hiszen a különböző hangkészleteket felhasználó szakaszok közötti kapcsolatok vizsgálata tárja fel a kompozíció immanens logikáját. Más szavakkal: az első hallásra bonyolultnak tűnő harmóniavilág törvényszerűségeinek felfedezése ad kulcsot az elemző és az előadó kezébe a mű megközelítéséhez. Az analízisnek ugyanakkor abból a felismerésből kell kiindulnia, hogy nem egy laboratóriumban, előre meghatározott szabályok mentén létrehozott mesterséges konstrukcióval, hanem élő zenével van dolga, melynek megszületésében – s erre a zeneszerző nyomatékosan felhívja a figyelmet! – az inspirációnak, ekként olykor a komponistát is meglepő „véletleneknek” fontos szerepe van.

Az A rész első öt üteme c-esz-fisz-a-tengelyre építve mutatja be a kompozíció alapjául szolgáló alternáló nyolcfokúságot (másképpen 1:2-es modellskálát).⁴ A hangsor horizontális kibontása az 1:5:1-es modell felhasználásával történik, négy hullámban (c-cisz-fisz-g / esz-e-a-b / fisz-g-c-desz / a-b-esz-e) kapaszkodva fel az 5. ütem csúcspontjára, vertikálisan a tengelyhangokra épített harmóniákkal megerősítve. Az alapmotívum megfordítása az 5. ütem pedálszólamában fontos következményekkel jár majd a mű folytatására nézve: a számos Gárdonyi-kompozícióból visszaköszönő, improvizatív (*liberamente*) jellegű, a 6. ütemben felfelé törő, majd lefelé zúduló tizenhatod-figurációkban (8. ütem) újra felbukkan, hogy megkomponált lassítással (10–11. ütem) állapotodjon meg az alaphangkészletet kisszekunddal elcsúsztató, az alternáló nyolcfokú hangsort ezúttal cisz-alapra felépítő, s azt egyetlen harmóniába összevonó záróakkordban.

¹ A *Magyar Egyházzene* XXIII. évfolyamának (2015/2016) 3. számában „Hommage à M. Reger — Gárdonyi Zsolt orgonaművének elemzése” címmel megjelent tanulmány átdolgozott, bővített változata.

² A három darab 2003-ban egy kötetben jelent meg az Edition Walhall gondozásában (EW 312); első hivatalos lemezfelvételét Rudolf Müller készítette el, 2015-ben (*Two Generations – Choral and Organ Works by Zoltán Gárdonyi and Zsolt Gárdonyi*, Rondeau Produktion, ROP 6108).

³ Az említettekén túl: *Hommage à Marcel Dupré* [1976], *Mozart Changes* [1995], *EGATOP – Hommage à Erroll Garner*, *Art Tatum*, *Oscar Peterson* [2010].

⁴ Az elemzést az *Hommage à M. Reger* a szerző előadásában a www.gardonyi.de honlapon hallható felvétele segít követni.

Gárdonyi Zsolt: „Hommage à M. Reger” / 1–12. ütem

Herrn Rolf Schönstedt zugeeignet

Hommage à M. Reger für Orgel (2002)

Zsolt Gárdonyi (* 1946)

Adagio $\text{♩} = 54$

pp

simile

5 *Con moto* $\text{♩} = 88$

fff *liberamente*

7 *poco rall.*

10

© Copyright 2003 by Edition Walhall, Verlag Franz Biersack,
Magdeburg. All rights reserved. Printed in Germany.

EW 312

A B-rész kezdetén (13–14. ütem) mintha újraindulna a darab: az alternáló nyolcfokúság ezúttal 2:1 modellekben is megjelenik, s a 15. ütemben már újabb, h-d-f-asz-tengelyre helyezett transzpozícióját halljuk. Az 1:5:1 motívum a pedálszólamban felhangzó markáns fordítása felett a 16–17. ütemek akusztikus-pentatón akkordváltása azonban kivezet e világból: a 18. ütemben pregnáns, két strófára, 5 + 4 ütemre tagolt imaginárius, „gyermekdal” bontakozik ki, melynek jellegzetes, a középszólamban két tizenhatod + nyolcad, a felső

szólamban két nyolcad + negyed formában realizálódó anapesztus-ritmikáját a 13. ütem előlegezte meg, harmóniai struktúrája pedig a heptatonia secunda mellett pentaton, diatonikus és alternáló nyolcfokú harmóniakat sorakoztat.

Gárdonyi Zsolt: „Hommage à M. Reger” / 13–24. ütem

13 **Tempo I**

p

16 *poco a poco accelerando sin al* ♩ = 76

sempre legato

19 *simile*

22 *mf*

mf

EW 312

A „gyermekdal” pedáljának „besűrűsödő” kadenciális basszuslépései (29–35. ütem) finom Reger-alluziók: az utalás a 27. ütemben a legfelső szólamban megszólaló „*Wachet auf, ruft uns die Stimme*”-koráldallamban „lepleződik le”. Magától értetődően Max Reger op. 52-es *Három korálfantáziájának* (1900) második darbjáról, a szép Nicolai-dallamot mesterien feldolgozó nagy fantáziáról van szó, ahogyan arra Gárdonyi fel is hívja a figyelmet a Wallhall-kiadás előszavában: műve „*verweist auf die Kontraste bzw. Bewegungsprofile in der Choralfantasie „Wachet auf, ruft uns die Stimme” von Max Reger.*”⁵ Gárdonyi Dániel alapos tanulmánya⁶ ennek nyomán több figyelemreméltó párhuzamra is rámutat a két kompozíció között, így a darabok első szakaszának halk, sötét harmóniákkal beárnyékolt, kirobbanó dinamikai kontrasztokkal operáló megfogalmazására;⁷ valamint a koráldallam kísérszövetének nagyfokú hasonlatosságára: a Gárdonyi-műben a korál-idézetet alátámasztó mozgalmas pedálszólam a Reger-kompozíció zárófűgájában diadalmasan felcsendülő cantus firmus második dallamsorát övező, a fűgatémából származó szövetre emlékezik. Gárdonyi Zsolt közléséből tudjuk: a koráldallam – s vele az immár konkrét Reger-utalás – megjelenésének ötlete mondhatni „akaratlanul” a harmóniákat alátámasztó pedálszólam jellegzetes mozgásformájából született meg, mely emlékeztette őt a *Korálfantázia* említett szakaszára.

Max Reger: *Choralfantasie „Wachet auf, ruft uns die Stimme” op. 52 No. 2 / részlet*

22

sempre vivace

II. Man. *fff* (8;4;16;2)

sempre II. Man.

II. Man.

sempre fff

I. Man. Von zwölf

assai marc.

und mit Zim - beln schön.

sempre II. Man.

II. Man.

Per - len sind die Tho - re.

⁵ „Max Reger „*Wachet auf, ruft uns die Stimme*” korálfantáziájának kontrasztjaira illetve mozgásformáira utal.”

⁶ Gárdonyi Dániel. *Strukturanalyse „Trois Hommages” von Zsolt Gárdonyi* (diplomamunka – Bayreuth: Hochschule für evangelische Kirchenmusik, 2008) 10–17.

⁷ Különösen is feltűnő a Reger-mű 1. és 4. valamint a Gárdonyi-darab 15–16. ütemében felcsendülő nyújtott ritmusok hasonlósága. A várakozásteljes atmoszférához: Karl Straube tanítványának, Hans Klotzknak írott levelében írja, hogy Reger a mű bevezető szakaszát temetőhöz hasonlította, míg a koráldallam egy angyal hangját jelképezi, melynek hallatán a holtak lassan életre kelnek.

Gárdonyi Zsolt: „Hommage à M. Reger” / 25–36. ütem

25 *poco accelerando sin al* $\text{♩} = 88$ *ff*

28 *ff*

31 *poco rit.*

34 *a tempo e accelerando sin al* $\text{♩} = 112$

EW 312

A B-dúrban felhangzó, jórészt akusztikus heteshangzatokkal harmonizált koráldallam a 34. ütemben „elhangelődik”: a módosítás már az első formarész visszatérését vetíti előre. A kiindulópont a 36. ütem a 12. ütemre visszatekintő cisz-alapú alternáló nyolcfokú akkordja (az alternáló nyolcfokúság a folytatásban ismét meghatározóvá lesz a harmóniai szövet felépítésében), melyből mintegy visszafelé bomlik ki az A-rész eseménysora. Az akkordból a 8–9. ütem 1:5:1-modellre épülő harmincketted-figurációja bontakozik ki, majd az 5. ütemből ismerős markáns pedálmotívumot halljuk. A 39. ütem az eseményeket váratlanul megakasztó, *pianissimó*ra halkuló alternáló nyolcfokú akkordja felett mintegy reminiscenciaként (*calando e rubato*) még egyszer felcsendül a cantus firmus idézete, ám a 43. ütem *fortissimo* c-hangja a

pedálban már valóban a mű zárószakaszát indítja el. A 45–56. ütem pedálszólamában az 1–4. ütem 1:5:1-motívumai szólnak augmentált rákfordításban (vö. 5. ütem), fokozatosan kiszélesedve, quasi megkomponált lassításként. A szövet komplexitását növelve, egyben Reger jellegzetes, sokhangos írásmódjára emlékezve az 51–54. ütemekben, a jobb kézben az 1:5:1 motívum alapformája (a-b-esz-e) ellenpontozza a pedálban hosszan kitartott hangokban megzendülő tükörfordítást. Az első nagy formarészhez képest azonban új harmóniai kontextusban: Reger emlékeztető *maestoso* kódáinak modern megfelelőjeként az alternáló nyolcfokúság helyét diatonikus és akusztikus halmazok veszik át, a záró ütemek (jellemző Gárdonyi-felrakásban, terchelyzetben álló) fenséges C-akusztikus harmóniájával csendítve ki a kompozíciót.

Gárdonyi Zsolt: „Hommage à M. Reger” / 47–56. ütem

47

50

52

55

EW 312

Music notation by [www.2und40.com]

dr. Szabó Balázs zenetörténész a győri Széchenyi Egyetem Művészeti kar egyetemi docense.